

A COVID-19 járvány hírközlési vonatkozásai piaci és közigazgatáselméleti szempontból

ABSTRACT

The study provides a detailed analysis of the impact of the current COVID-19 pandemic on the market as well as the organisational and legal aspects of public administration in Hungary. In particular, the study focuses on the fundamental influence the pandemic has on the communication and media market and the financial management thereof. These impacts are not necessarily negative of course, but the majority are. Nevertheless, without distinguishing between positive and negative effects, the author of the study analyses all the impacts and correlations caused by the pandemic in these two key economic segments which are relevant from the perspective of public administration.

Keywords: economic public administration ■ communications
■ media ■ COVID-19 pandemic

Az alábbi tanulmányomat Dr. Kukorelli István professzor úr 70. születésnapjának tiszteletére írtam, mellyel boldog születésnapot és jó egészséget kívánok a Professzor Úrnak!

Az új típusú koronavírus okozta járvány alapjaiban határozta meg a korábbi éveket, mikro- és makrovonatkozásokban változtatta meg a mindennapi életet, életvitelt. A járvány egyénre, társadalomra, gazdaságra, kultúrára stb. gyakorolt hatása, talán nem túlzás állítanunk, hogy átláthatatlan és szegmenseiben is csak nehezen vizsgálható. A járvány okozta helyzetet jelen összefoglalóban a hírközlés szempontjából vizsgáljuk. A járványhelyzet komplexitására, a folyamat lezáratlan voltára is tekintettel a jelen tanulmány célja az, hogy a teljesség igénye nélkül rövid áttekintő képet adjon a pandémia hírközlés területére gyakorolt hatásairól, ezen iparágakban tapasztalható sajátos jelenségekről. Röviden kitérek arra is, hogy a járvány sújtotta években milyen hírközlési vonatkozású eredményeket ért el a piac és a közjogi szabályozás.

I. A JÁRVÁNY HÍRKÖZLÉSRE GYAKOROLT HATÁSAI

Az új típusú koronavírus terjedése miatt a legtöbben korábban meg nem tapasztalt élethelyzetben találták-találják magukat, akár a hetekre-hónapokra történő bezártságra, esetleges elszigetelődésre, a munkavégzés, tanulás megváltozott körülményeire, akár a gazdasági visszaesés miatti bizonytalanságokra gondolunk. Az elektronikus hírközlés a karantén, a kijárási korlátozások idején felértékelődött, felértékelődik, sőt, kulcsfontosságúvá, stratégiai jelentőségűvé, nemzetgazdasági szempontból pedig az egyik legkiemeltebb területté vált és válik. Ezen körülmények között a hírközlési szolgáltatások által lehetővé tett kapcsolattartási, tájékozódási, tanulási, kikapcsolódási lehetőségek nem ritkán kizárólagossá válnak.

A járvány miatt megnövekedett az elektronikus hírközlési szolgáltatások igénybevétele, terheltsége. Mind a hangforgalom, mind az adatforgalom emelkedett, a fix és a mobilszolgáltatások, hálózatok tekintetében egyaránt. A kiváltó okok legtöbbször a közismert, előbbieken említett körülmények: karantén, korlátozások, az otthoni munkavégzés, oktatás stb., az offline életmód helyett online életvitelre térünk át. A szellemi dolgozók sokaságának vált irodájává a lakása egyik sarkában, szobájában kialakított bázis, ahonnan videókonferencián egyeztet kollégáival. Nem egy esetben a munkavégzés volumenét is megváltoztatta, a munkaidő-szabadidő határának elmosódását is eredményezte a járvány. A tanköteles korúak monitor előtt, tablet- vagy telefonkijelzőn keresztül követik a tanórákat. Kikapcsolódásként otthonról nézhetünk üres nézőtér előtt eljátszott színházi darabokat, streaming-szolgáltatók kínálatából választva „mehetünk” moziba, vagy online nézhetünk sorozatokat. Az otthonokból érkező hálózati terhelés így, a járvány előtti időszaktól eltérően, gyakorlatilag az egész napot felöleli: a járvány előtt az volt tapasztalható, hogy a forgalmas órák 20:00 és 22:00 óra közé esetek, a pandémia miatt a forgalmas órák 9:00 órától 22:00 óráig tartanak, mert a távmunka és az online tanítás a nappali órákban zajlanak, a szórakozás célú igénybevétel pedig este.

A pandémia következtében az elmúlt években hazánkban 20-40%-kal ugrott meg a vezetékes és mobilinternetes adatforgalom. A hazai távközlési infrastruktúra fel van készülve ennél nagyobb terhelésre is, és szélesebb spektrumban vizsgálva a kérdést, megállapítható, hogy ez csak egy kisebb kiugrás volt. Míg a hazai interneten 2010-ben 100 petabyte körüli összeforgalom volt mérhető, 2019-re ez tizenkétszeresére nőtt, a jelenlegi becslések szerint 2030-ra pedig ez az érték három-ötszörösére növekedhet.^[1] A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (a továbbiakban: NMHH) 2020-2021. éveket vizsgáló mobilpiaci jelentése is igazolja, hogy többet interneteztünk és telefonáltunk a járvány miatt. A vírushelyzet hatására a hívásforgalom 13,8%-kal, az internetforgalom 30,1%-kal emelkedett a 2019. év végéhez képest.^[2]

[1] Index.hu: A távközlési hálózat a gazdaság észrevétlen lélegeztetőgépe, 2021.

[2] NMHH: Többet telefonáltunk és interneteztünk a koronavírus hatására, 2021.

A járványhullámokban szintén jelentősebb adat- és beszédforgalom jelentkezik. Erre összefoglaló kimutatások jelenleg még nem érhetőek el, de például a Budapest Internet Exchange (BIX) forgalmi statisztikáiból^[3] egyértelműen kirajzolódik az internetforgalom-növekedés.

Összességében a hírközlési hálózatok képesek voltak és jelenleg is képesek kiszolgálni, kezelni a jelentősen megnövekedett igénybevételt, amihez természetesen a szolgáltatók aktív és proaktív magatartására, hálózatfejlesztésre elengedhetetlenül szükség volt.

Számos kutatás, felmérés monitorozza a járvány hírközlési vonatkozásait, hatásait, többek között a TeleGeography weboldalán^[4] követhetők nyomon a folyamatok, hírek. A webhely a hálózati hatásokra és az iparág ezen hatásokra adott válaszai köré csoportosítva ismerteti a fejleményeket, a távoli munkavégzés miatt jelentkező kihívásokra is figyelemmel. A forgalom növekedését, megemelkedett sávszélességigényt számos híradásuk alátámasztja.

További előrejelzések, elemzések, a járvány alakulásának fényében idővel korrigált analízisek sokasága érhető el a világhálón. Ezek közül kiemeljük a telekommunikáció és média terén mérvadóknak tekinthető Analysys Mason elemzéseit. Egy, az első járványhullám során közzétett előrejelzésük^[5] szerint egy-egy év alatt állhat helyre a hírközlési iparág. A jelentés három forgatókönyvet vázolt fel. Az első, optimista változat alapján egyik gazdasági területet sem éri túl nagy sokk a kiesés után, és körülbelül egy év után helyre is áll. A második, realista verzió a Nemzetközi Valutaalap 2020. áprilisi, 2020-ra és 2021-re vonatkozó előrejelzéseit vette alapul, miszerint legalább két év szükséges a korábbi gazdasági eredmények eléréséhez. A harmadik, pesszimista variáns elhúzódo visszaeséssel számolt, amelyben a járvány második hulláma is akadályozza a viszonyok normalizálódását, illetve feltételez más instabilitást jelentő eseményeket: e szerint a 2008-ashoz hasonló gazdasági válsághoz hasonló a COVID-19 megbetegedés okozta válság. Az Analysys Mason kutatásai azt mutatják, hogy 2020-ban az észak-amerikai és a nyugat-európai nagy hírközlési szolgáltatók üzleti eredményei átlagosan 5%-kal estek vissza a 2019. év második negyedévéhez képest. Az előző év azonos időszakához képest a negatív eredmény egy általános tendencia, és különösen a mobilszolgáltatások bevétele esett vissza. Ez azonban nem az előfizetők számának csökkenésével, hanem a barangolási bevételek kiesésével magyarázható. A növekvő, illetve stagnáló előfizetői szám mellé csökkenő előfizetőnkénti forgalmi bevétel párosult – ami nem jelenti szükségszerűen a forgalom csökkenését, gondoljunk csak a számos szolgáltató által a karantén alatt biztosított, több gigabyte-os ingyen adatforgalmi csomagra –, és ez vitte negatív értékbe a mobil eredményeket. A második hullám elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a kutatócég által vázolt enyhe, optimista előrejelzés nem fog valósággá válni, de bízunk abban, hogy a hírközlési iparág nem négy év alatt fogja elérni a járvány, a válság előtti szintet.

[3] Bix.hu: Összesített statisztika, 2021.

[4] TeleGeography: State of the Network. Updates on COVID 19.

[5] Bailey et al., 2020.

A járvány, válság hatása tehát vegyes képet mutat a hírközlési szektorban. Az ágazat ugyanúgy megsínyli ezek következményeit, de a megváltozott körülmények a hírközlési szolgáltatások nagyobb volumenű, biztonságos működését követelik meg, és a növekvő igények, kereslet mérséklék a negatívumokat. Egyes elemzőcégek válságmenedzselési, „túlélési” stratégiákat, tanácsokat is megfogalmaztak a hírközlési piac szereplőinek. A PricewaterhouseCoopers (a továbbiakban: PwC) közép- és kelet-európai régióra kiterjedőelemzésében rámutat, hogy mivel a világjárvány üzleti vállalkozásokra gyakorolt hatása egyre fokozódik, a távközlési szektorban működő vállalatoknak is alkalmazkodniuk kell az új körülményekhez a krízishelyzetből való kilábalás érdekében. Az alábbi öt, a jövő szempontjából kritikus területre kell összpontosítaniuk:

- újra kell gondolniuk a sokcsatornás megközelítést és a digitális ügyfélélményt;
- fel kell készülniük a lehetséges kormányzati beavatkozásokra a gazdaságban, ilyen például a gyorsan növekvő ágazatok aszimmetrikus adóztatása, vagy a követelésbehajtás korlátozása a veszélyeztetett fogyasztók védelmében;
- ügyelniük kell a likviditásra, és fel kell készülniük a behajthatatlan követelések állományának esetleges megugrására;
- fel kell mérniük az akvizíciós lehetőségeket, valamint
- érdemes fontolóra venniük, hogy belépjenek új, magas potenciállal rendelkező piaci szegmensekbe, mint például az online oktatás vagy a távgyógyászat.^[6]

II. A HÍRKÖZLÉS A JÁRVÁNY ELLENI KÜZDELEM SZOLGÁLATÁBAN

A COVID-19 okozta szokatlan körülmények sok emberben és egyes társadalmi csoportokban meglepő reakciókat váltottak ki, illetve felerősítettek meglévő, alaptalan félelmeket. A járvány kezdetén, 2020 tavaszáig megközelítően 140 olyan eset történt Európa-szerte, amikor távközlési infrastruktúra-elemeket, jellemzően mobiltornyokat, bázisállomásokat rongáltak meg az ötödik generációs mobilhálózatok egészségügyi kockázatai, közelebbről a SARS CoV-2 vírus 5G rendszereken való terjedésétől való félelem miatt. A toronyrongálások Nagy-Britannia területére koncentráálódtak, de sok eset történt Hollandiában is. Előfordult, hogy az áldozatul esett tornyon 5G-s szolgáltatás nyújtására alkalmas hírközlési építményelem, antenna nem is volt. A jelenséggel az Egészségügyi Világszervezetben (a továbbiakban: WHO) és az Európai Unió felsőbb szintjein is foglalkoztak, az álhíreket, összeesküvés-elméleteket tudományos alapokon megcáfolták. Hazánkban a Magyar Népegészségügyi Központ is közzétett egy

[6] PwC: A COVID-19 válság felgyorsította..., 2020.

tájékoztatót az 5G rendszerek egészségügyi kérdéseiről, amiben felhívták például arra a figyelmet, hogy a rádióhullámokon, mobilhálózatokon a koronavírus és egyéb vírusok sem képesek terjedni.^[7] Egyéb hajmeresztő és „trollkodó” konteók is napvilágot láttak az 5G-ről, amelyeket a tudományos világnak rendre cáfolnia kellett. Így például rögzíteni kellett, hogy az orvosi maszkok fém orrmerevítőjében nincs 5G antenna, és a vakcinákban nincs nanochip, se 5G-s, se olyan, ami az elektromos gitárok hangjának torzítására való pedál áramkörét tartalmazza.^[8]

Az ilyen és ehhez hasonló, racionális alapon megmagyarázhatatlan jelenségek ellenére kétségtelen, hogy a hírközlés hozzájárul a járvány elleni küzdelemhez: például emberek mozgásmintáinak mobilhálózati adatokon alapuló és összesített, adott országra kiterjedő ismerete hasznos a közegészségügyi hatóságok számára pandémia idején, mert segítheti a betegség terjedésének nyomon követését, amely szükséges a járvány visszaszorítását szolgáló döntések meghozatalához. Lényeges e körben, hogy az adatvédelmi alapelvek és szabályok érvényesülését garantálni kell, vagyis gondot kell fordítani olyan információk eltávolítására az adatokból, amelyek azonosíthatják az ügyfelet (például név vagy telefonszám).

Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkoznak különböző testületek, kutatások, szabályozók, ajánlások stb. A Cullen International 13 európai országra kiterjedő, 2020. tavaszi kutatása^[9] összefoglalja a résztvevő országok kormányai, illetve hatóságai által a koronavírus-megbetegedés elleni küzdelem elősegítése érdekében tett lépéseit, az elektronikus hírközlési szolgáltatást nyújtó szolgáltatókra előírt adatmegosztási és adatkezelési követelményeket, valamint az önkéntes adatmegosztási megállapodásokat. Példaként említhető, hogy a Cseh Köztársaság, Szlovákia és Spanyolország külön jogszabályt fogadott el, amely kötelezte az elektronikus hírközlési szolgáltatókat az adatok hatóságokkal történő megosztására. Belgiumban, Franciaországban és Olaszországban drónokat használtak a lakosságra vonatkozó társadalmi távolságtartási szabályok betartásának ellenőrzésére.

A GSM Association (a továbbiakban: GSMA), a világszerte több mint 750 mobilszolgáltatót és 400 további szervezetet tömörítő iparági szervezet, 2020. májusi összefoglalójában^[10] foglalkozott a mobiladatok felhasználhatóságával. A tanulmány a mobilhálózatok üzemeltetése közben keletkező hatalmas mennyiségű adatot három kategóriára osztja: a) az adott hálózat felépítéséről és állapotáról szóló adatok, b) az ügyfélkapcsolati adatok, ezek magukba foglalják az ügyfelek szociális, demográfiai adatait, például: korukat, nemüket, vagy valamely más szociális jellemzőjüket; c) eseményadatok, amelyek a legegységesebbek, ezek hordozzák a legtöbb személyes információt. Az eseményadatok jellemzően az előfizetői és a hálózati eszközök közötti interakciókról tárolt információk, ideértve

[7] Nemzeti Népegészségügyi Központ: Az ötödik generációs (5G) mobiltelefon rendszerek..., 2020.

[8] HVG: Az orvosi maszkban 5G-s antenna van..., 2020; HVG: Chip a vakcinákban?, 2021.

[9] Cullen International: Data sharing by providers..., 2020.

[10] GSMA, 2020.

a telefonhívásokat, az SMS-eket és az adatforgalmazás során keletkezett belső hálózati adatokat, amelyek nem a tartalommal kapcsolatosak, hanem a forgalommal. Ide tartoznak továbbá a hívásleíró rekordok (Call Description Records, CDR), vagy meta-adatok, amelyek a forgalom lebonyolításának útvonaláról tartalmaznak információkat, továbbá azok az adatok, amelyek azt mutatják, hogy az egyes SIM-kártyák melyik cellatoronyhoz kapcsolódtak egy adott időpontban. A személyes adatjellegűktől megfosztott, megtisztított adatok számos célra felhasználhatók: a hálózati forgalom összesített adataiból például meg lehet állapítani a speciálisan a COVID-19 vészhelyzettel kapcsolatosan tájékoztatást adó és segítséget nyújtó szolgáltatók, valamint a hagyományos segélyhívó szolgáltatók felé menő hívások számát. Az Origin-Destination, vagyis OD mátrixok az emberek helységeik, illetve régiók közötti mozgásának a volumenét mutatják. Ezek olyan hálózati modellek felépítésére használhatók, amelyek segítenek előre jelezni a fertőzés terjedését, és megmutatják az utazási korlátozások távolabbi helyekre gyakorolt hatásait, és az emberek válság idején történő mozgását. A kutatás számos példát említ a szolgáltatók és hatóságok közötti együttműködésre, ami azt mutatja, hogy a piaci szereplők az adatszolgáltatás-megosztás tekintetében is kooperáltak az állami-hatósági oldallal a járvány leküzdése érdekében. A kutatás kitért a mobilapplikáción keresztül gyűjtött adatokra is. A résztvevő országok túlnyomó többségében az egészségügyi hatóságok kaptak hozzáférést a mobilalkalmazásokon keresztül megosztott adatokhoz, és az adatmegosztás jellemzően a felhasználó hozzájárulásán alapult.

Az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) 2020 áprilisában tett közvé égy ajánlást^[11] a COVID-19 leküzdése érdekében történő mobilapplikációk és mobilitási adatok felhasználásával kapcsolatos európai eszközkészlet (*EU Toolbox*) kidolgozására. A Bizottság az ajánlásban felkérte az EU tagállamait, hogy szakértői értékelés céljából tájékoztassák a Bizottságot és a többi EU tagállamot a COVID-19 elleni küzdelmet támogató mobilapplikációkkal és a mobilitási adatok felhasználásával kapcsolatos intézkedéseikről. Emellett rögzített néhány általános biztosítékot, köztük azt, hogy a személyes adatokat kizárólag a vírus elleni védekezéshez lehet feldolgozni; kereskedelmi vagy bűnüldözési célokra nem. Rendszeresen felül kell vizsgálni, hogy szükség van-e a személyes adatokra, amikor pedig már nem, az érintett adatokat meg kell semmisíteni, kivéve, ha azok tudományos értéke meghaladja a személyes jogokra gyakorolt hatásukat. Mindemellett a Bizottság kiemelte: a mobilitási adatokra nagy szükség van a járvány terjedésének feltérképezéséhez és előrejelzéséhez. Az ajánlást követően megjelent az eszközkészletet részletező dokumentum, az interoperabilitást elősegítő iránymutatás és technikai specifikációt tartalmazó dokumentum is.^[12] Az Európai Adatvédelmi Testület (a továbbiakban: EDPB) a COVID-19 elleni

[11] A Bizottság 2020. április 8-i (EU) 2020/518 ajánlása a COVID-19-válság leküzdéséhez és az abból való kilábaláshoz szükséges technológia és adatok, különösen a mobilalkalmazások és az anonimizált mobilitási adatok használatára szolgáló közös uniós eszköztárról.

[12] Elérhető a Bizottság vonatkozó weboldalán (ld. European Commission: eHealth and COVID-19).

küzdelemmel kapcsolatos mobilapplikációk alkalmazásáról szóló iránymutatásában rámutatott arra, hogy a személyes adatok állami hatóságok általi feldolgozásához nem feltétlenül szükséges a felhasználó hozzájárulása. Az EDPB álláspontja szerint megfelelő jogalap lehet erre, ha fontos közérdekre hivatkozó jogszabály írja elő a személyes adatok hatóság általi feldolgozását. A hírközlési szolgáltatás végfelhasználóinak nyomon követése (vagyis a historikus, nem anonimizált helyadatok felhasználása, feldolgozása) kivételes körülmények között arányosnak tekinthető az EDPB álláspontja szerint.

Az adatszolgáltatással összefüggésben, hazánkban a 2020. tavaszi veszélyhelyzet ideje alatt hatályban volt kormányrendelet írta elő generális szabályként, hogy az innovációért és technológiáért felelős miniszter az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében, a járvány terjedésének modellezése, elemzése céljából jogosult bármely rendelkezésre álló adat megismerésére, kezelésére, valamint, hogy e minisztert a feladata ellátása érdekében az állami és önkormányzati szervek, gazdálkodó szervezetek, magánszemélyek támogatni, a kért adatszolgáltatást teljesíteni kötelesek.^[13]

Magyarországon a vírus elleni védekezés érdekében több mobilalkalmazás is elérhető. A VírusRadar elnevezésű kontaktkutató applikáció névtelenül rögzíti azoknak a felhasználóknak az adatát, akikkel huzamosabb ideig egy helyen tartózkodott a felhasználó. Ha bármelyiküknél fertőzést mutattak vagy mutatnak ki, a rendszer értesíteni tudja a többieket a kockázatokról. Működés közben a központi adatregiszter nem kap adatokat, hanem a felhasználó mobiltelefonja figyelni Bluetooth Low Energy (alacsony fogyasztású Bluetooth) kapcsolaton keresztül a környező készülékeket, begyűjti és tárolja azok egyedi azonosító kódjait, melyeket a készülék a vírus hozzátétőleges lappangási idejéig, tehát kb. két hétig tárol. A találkozás rögzítéséhez 20 percen át megközelítően két méteres távolságon belül kell lenni a két készüléknek, tehát két, az utcán szembemenő személy pillanatnyi közelségét nem regisztrálja a program. Az adatokat csak akkor kell az alkalmazás megfelelő gombjának lenyomásával automatikusan a központnak beküldeni, ha az illető koronavírus-tesztje pozitív lett. Ilyenkor az egyedi kódok alapján generálódnak az érintett telefonszámok, melyeken az egészségügyi központ kontaktuskutatói üzeneteket küldhetnek a többieknek, hogy esélyük volt megfertőződni, ezért javasolt, hogy vonuljanak karanténba.

A Házi Karantén Rendszer (a továbbiakban: HKR) egy olyan applikáció, amely segít ellenőrizni a Covid-19 fertőzés miatt hatósági házi karanténba rendelt személyek esetében a karantén szabályainak betartását, és lehetővé teszi a karanténba rendelt betegek nyilvántartását és felügyeletét. A HKR-t kizárólag hatóságilag

[13] Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről (III.) sz. 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet, 10. §.

házi karanténba helyezett személyek használhatják. A rendszer távellenőrzés útján (bejelentkezési kérésekkel) figyeli a házi karantén szabályainak betartását, ehhez távellenőrzéskor lekéri az okostelefonból a házi karanténba rendelt személy térkoordináta-adatait, és önarckép alapján ellenőrzi az okostelefon használójának személyazonosságát, beépített arcfelismerő rendszere révén. A felhasználónak naponta háromszor lehetősége van rövid egészségügyi állapotfelmérő kérdőívet kitölteni az alkalmazásban. A kérdőíveket anonim módon, összesítve használják fel a súlyos megbetegedések közeljövőben várható számának megbecsülésére.

A technológia, a hírközlés számos más aspektusban is segíti a járvány kordában tartását, legyőzését. Kínában például olyan intelligens sisakokkal látták el a rendőröket, amelyek képesek jelezni a magas testhőmérsékletű embereket. Intelligens karkötők is elérhetők, amik jelzik a használónak, ha testhőmérséklete jelentősen a normál érték fölé emelkedik. Kína számos kórházában alkalmaznak csatlakoztatott hőmérőket (*connected thermometers*) is, amelyek valós időben figyelik a koronavírus-fertőzött betegek testhőmérsékletét, és az így keletkező adatokat vezeték nélküli továbbítással juttatják el a központi betegápolási állomáshoz folyamatos megfigyelés céljából. A csatlakoztatott testhőmérőből gyűjtött adatokat felhasználva napi térképeket készítettek, amelyekről régióként, megyénként összesítve leolvasható a betegek hőmérséklete, láza. A testhőmérsékleti adatokat és a COVID-járvány halálos áldozatainak számát megyénként összevetve megállapították, hogy a testhőmérséklet-adatok változását tizen-nyolc nappal eltolva követi a halálos áldozatok számának a változása. Ennek a megfigyelésnek az eredményeképpen, a testhőmérsékletek adatok alapján két és fél héttel előre lehetett jelezni a járványhelyzet várható alakulását.

III. MÉDIA ÉS KÖZÖSSÉGI MÉDIA

A média területén a járvány hatására megfigyelhető trendek közül némely magától értetődő, de ez nem befolyásolja a megfigyelt jelenség súlyát vagy jelentőségét. Triviális például, hogy a vírus megváltoztatta a médiafogyasztási szokásokat és fokozta a tartalomfogyasztást. Egy kutatás kimutatta, hogy 2020 tavaszán minden ötödik egyesült királyságbeli háztartás előfizetett valamilyen új streamingszolgáltatásra. A „karanténfáradság” olyan értelemben is megjelent, hogy az elzárásban töltött idő előrehaladtával a médiafogyasztás, digitális jelenlét, online játékok üzése, stb. némileg alábbhagyott.^[14] A magyarországi tapasztalatok szerint is komoly átalakulásokon ment át a médiatartalom-fogyasztás, ugyanakkor a televíziózásnak még mindig van létjogosultsága, mert az idősebb fogyasztói réteg erős kötődést mutat iránta.

[14] WNIP: COVID-19's impact on the media, 2020.

A járvány miatt jelentős kulturális, média-, sport- stb. események maradtak el, a tartalomelőállítás körülményei megnehezültek. A tavaszi gazdasági leállás és az azóta tartó gazdasági nehézségek miatt a vállalatok az elsők között marketing- és reklámkiadásukat mérsékeltek, ami csökkentette a médiapiaci szereplők bevételeit. A tartalomelőállítás csúszása és a reklámtorta zsugorodása, majd stagnálása, növekedésének a korábbihoz képest lassabb üteme alapvetően negatív hatással volt a médiaiparra, a kereskedelmi médiára. Ezt részben ellensúlyozza a megnövekedett médiafogyasztás.

Az Európai Unió már tavasszal foglalkozott a kulturális és kreatív iparral (a továbbiakban: KKI) helyzetével, amely szektor tágabb értelmezésébe a média is beletartozik. A KKI fontos szerepet játszik az Unió gazdaságában, és ez az iparág hosszútávon is további hatalmas növekedési potenciált rejt magában. A kulturális és kreatív ágazat egyfajta hidat képez a művészet, a kultúra, az üzlet és a technológia között. Rögzítésre került, hogy a KKI-n belül szükséges a médiaszektor közvetlen támogatása. Meg kell menteni az iparágat, mert mind a kis, mind a nagyobb médiumok elveszítették reklámbevételeik nagy részét, támogatásuk elengedhetetlen az egészséges demokrácia és a dezinformáció elleni küzdelem szempontjából is. A Bizottság előirányozta, hogy megerősíti az európai audiovizuális szereplőket a globális versenytársakkal szemben a határokon átnyúló együttműködés és a tisztességes versenyre vonatkozó szabályok szigorításával, különös tekintettel a platformokon keresztül elérhető audiovizuális médiákra, illetve, hogy létrehoz egy, a Kreatív Európa Program^[15] számára elkülönített pénzügyi keretet, amely lehetőséget nyújt a médiaipart támogató új, innovatív pénzügyi megoldások kipróbálására, a digitális technológiák teljes körű elterjesztésére, befogadására, és szilárd európai tartalomalkotó mechanizmusok kialakítására.

A koronavírusjárvány-helyzetben az is sajátos, hogy számtalan kommunikációs csatorna áll rendelkezésre, és az információáramlás rettentő gyors és nehezen követhető vagy kontrollálható. A közösségimédia-platformok kulcs szerepe ennek a kommunikáció- és információkavalkádnak, tartalomelőállításnak, és bár egyesek már jóval a járvány előtt a (tömeg)tájékoztatás és a kapcsolattartás meghatározó formáját látták benne, a pandémiával a social media még jelentősebbé vált. Már történelem, amikor csak egy szórakoztató platformként kezelték, ma már politikusok keresik választóik kegyeit e felületeken, nagy horderejű döntéseket a Facebookon jelentenek be, a volt amerikai elnök Twitter-üzenetekben summázta meglátásait. Olvashatunk, írhatunk, videót nézhetünk és tehetünk közzé a közösségi platformokon, mindenhez azonnal hozzáfűzhetjük véleményünket. Hirdethetünk, és ha elég elszántak, meggyőzőek és attraktívak vagyunk, vállalhatjuk, hogy mi magunk válunk hirdetőtáblává.

[15] Creative Europe programme 2021-2027.

Számtalan célból használhatjuk tehát ezeket a platformokat. A járvány alatt megváltozott a közösségi média használatának összetétele, megoszlása. A hírfogyasztás a social médiában az elmúlt években folyamatosan növekedett. Egy kimutatás szerint^[16] a közösségi médiát a legtöbben azért használják, hogy informáltak és naprakészek maradjanak, 36%-a a felhasználóknak ezzel az elsődleges céllal lép be a felületekre. A felmérés szerint kedvelt social media tevékenység a kapcsolattartás a barátokkal, szórakoztató, kikapcsoló tartalmak fogyasztása, illetve sokan azt válaszolták, hogy szeretik egyszerűen „elütni az időt” a közösségi média-platformokon. Azonban jópáran önkifejezésre, tartalomelőállításra is fókuszálnak, főleg a fiatalabb generációból. A videók előállítása a járvány kirobbanása óta megugrott, a TikToknak is köszönhetően, a minőségi mozgóképes tartalom azonban kevésbé jellemző. A közösségi platformok „mentális”, „well-being” funkciója is felértékelődött a járvány hatására. Sokan azért lépnek be, hogy ne érezzék egyedül magukat, és oldják feszültségeiket, szorongásaikat.

A közösségi médiában elérhető információ-tömeg a koronavírus szempontjából is rejt magában előnyöket és veszélyeket. A hivatalos orvosi tájékoztatást, protokollok kialakítását sok esetben megelőzte és segítette a közösségi médiában lezajlott orvosi információ-áramlás. Egy brazil orvos szerzőpáros kiemeli, hogy a közösségi média nyújtotta lehetőségek felelősségteljes használata segítheti az új információk terjedését, alkalmasak tudományos eredmények, diagnosztikai és terápiás módszerek megosztására, mindezt földrajzi határok nélkül. Ugyanakkor a social media platformok ilyen célú használata óvatosságot és megfontoltságot igényel. A szerzőpáros az egyik legfőbb előnyként említi az orvosi információk, tapasztalatok, protokollok gyors megosztását, terjesztését, ami nagyban segítette a kisebb kórházak, kezelőközpont munkatársait a koronavírus-fertőzötték azonosításában és kezelésében. Egy felmérést idézve megállapítják, hogy a Youtube-on 2020. március 5-ig a „koronavírus” kulcsszóval talált, túlnyomórészt hírcsatornáktól származó videók 165 millió megtekintést értek el, azonban a videók mindössze egyharmada tért ki a megelőzés módjaira, csak a fele említette a koronavírus-betegség jellemző tüneteit, míg 90%-uk a halálesetekkel, a karanténnal stb. foglalkozott. A szerzők ezeket az arányokat úgy értékelik, hogy mind a Youtube, mind a hírcsatornák elszalasztották a lehetőséget a megelőzésről és a diagnosztizálásról való minőségi információátadásra.

A tudományos anyagok, eredmények közösségi médiában történő terjesztése növeli ezek letöltésszámát, hivatkozását. A social media lehetővé teszi továbbá a kutatási együttműködések, a közös munkát fizikai távolságtól függetlenül.

A közösségi médiából való informálódás legnagyobb veszélye, hogy az információk nem naprakészek, nem ellenőrzöttek, nem alkalmazhatók arra a szituációra, amivel összefüggésben keresik őket, vagy egyenesen hamisak. Továbbá, a közösségi média-alkalmazásokban futó algoritmusok révén a felhasználó „információs buborékba” kerülhet, vagyis a keresései nyomán az algoritmusok ha-

[16] GWI: How the outbreak has changed..., 2020.

sonló tartalmakat kínálnak fel neki, így bezárva őt egy szűk információ-gyűrűbe, és elzárva őt egyéb forrásoktól. A közösségi média legnagyobb hátulütője, hogy az információözön, főleg, ha elferdített, hamis, túlhangsúlyozott információt hordoz, félelmet, stresszt, depressziót okozhat egyébként pszichiátriai betegséggel nem küzdő egyéneknél is. Ez különösen veszélyes egy olyan bizonytalan helyzetben, amit a járvány jelent és okoz.^[17]

Az álinformációk és álhírek az orvosi információ-áramlás körén túl, általában is veszélyesek, és az ellenük való közdelem a járvány idején különösen fontos. Kisebb közösségek vagy tömegek eltorzított információkkal, álhírekkel történő manipulálása az emberiséggel egyidős technika, ami szolgálhat hatalmi érdekeket, azonban az álhírek nemcsak politikai eszközök, hanem alkalmazhatók bárki által ártó szándékkal, vagy éppen a vicc kedvéért^[18] is. Ehhez az egész világot behálózó internet és, mint említettük, a különösen az egyéni tartalomelőállításra legegyszerűbben használható közösségi média korlátlan eszköztárat biztosít. E technológiaorientált, álhírekkel átszótt korszak meghatározó tünete a posztigazság kora (post-truth), amiben a közvéleményt az objektív tények kevésbé formálják, helyettük hangsúlyozottan kerülnek előtérbe az érzelmek és a hiedelmek. Mindez remek táptalajt biztosít a téves információk befogadására és továbbosztására, azaz terjesztésére. Napjainkban leginkább a pandémia ad táptalajt az álhírek terjedésének. Éppen ezért különösen lényeges felismerni az álhíreket, és felvértezni magunkat a hamis és a megtévesztő információk kiszűrésének képességével. A megbízható és hiteles információ biztosítása egy rendkívül komplex kérdés, ami etikai, jogi és társadalmi problémákat vet fel. Az álhírjelenség és a terjedése elleni közdelem az elmúlt évek népszerű kutatási témája. A gyakorlati lépéseket a legtöbb szerző hasonlóan látja: az álhír ellen a hiteles információk elérhetővé tételével, a forráskritika hangsúlyozásával kell küzdeni.

Az álhírek megcáfolásával számos tényellenőrző portál (például a NewsGuard) foglalkozik. A jellemzően újságírók által gondozott oldalak górcső alá veszik a különböző honlapokat a készítő, a tartalmak forrása, a reklámelhelyezés, a címadási szokások és számos más tényező alapján, és gyakran pontozásos rendszerrel értékelve az egyes honlapok megbízhatóságát, hitelességét. Az álhírek elleni harcot nehezíti, hogy például a közösségi médiumok zárt csoportjaiban terjedő álhírek esetenként láthatatlanok maradnak a felderítők számára.

A WHO technikai kockázat-kommunikációs és közösségimédia-csapata folyamatosan nyomon követi a tévhiteket és a valótlan állításokat, és hiteles válaszokat, információkat dolgoz ki ellenük. A genfi központon keresztül a hat regionális iroda és partnerei által a WHO a nap huszonnégy órájában dolgozik azon, hogy azonosítsa a legelterjedtebb rémhíreket és a gyógymódokra vonatkozó hamis javaslatokat, mert ezek potenciálisan ártanak a közegészségügynek. A WHO, amellet, hogy

[17] González-Padilla – Tortolero-Blanco, 2020.

[18] A korábban hivatkozott, a vakcinába rejtett chip felépítését illusztráló gitárpedál-sematika például vicc, a konteóhívőkkel való „trollkodás”.

hiteles információs portált működtet a koronavírusról,^[19] létrehozott egy mítoszromboló oldalt^[20] is (utóbbin elérhető a korábban említett, az 5G toronyok általi vírusterjesztést cáfoló közlemény is). A WHO mítoszromboló munkacsoportja arra törekszik, hogy az álhírek terjedését olyan cégekkel együttműködve szorítsa vissza, mint a Facebook, a Google, a Pinterest, a Tencent, a Twitter, a TikTok és a YouTube.

A Facebook például törli a WHO által hamis hírnek ítélt tartalmakat, és erről azok a felhasználók, akik kapcsolatba kerültek az adott álhírrrel, a WHO mítoszromboló teamjének cáfolatait tartalmazó értesítést kapnak. Emellett a Facebook ötven nyelven, hatvan szervezettel dolgozik együtt, hogy megelőljék a gyanús eseteket, majd eltávolítsák az álhíreket. Annak ellenére, hogy az álhírek ellen a közvélemény nyomásgyakorlásának hatására is igyekeznek a közösségi portálok fellépni, korántsem képesek eltávolítani minden fake news-t, hiába iktatják is ki a kiindulópontot, annak másolatai és továbbosztatásai futótűzként terjednek. A tényellenőrök – akik maguk sem tévedhetetlenek – által hamisként jelölt híreket a közösségi oldalak csak részben blokkolják, egy forrás, becslés szerint a Twitteren több mint felük, a Facebookon és a YouTube-on közel negyedük továbbra is megtalálható. Természetesen az állami, kormányzati szervek is kivészik részüket a fake news elleni küzdelemben, ahogy a saját eszközeikkel a Gutenberg-galaxis letéteményesei, őrzői: a könyvtárak is.^[21]

Az álhíreket és a véleménynyilvánítás szabadságába nem férő tartalmakat szűrő közösségiportál-algoritmusok és -moderátorok ellen sokan „digitális cenzúrát” kiáltanak. Léteznek kezdeményezések a meghatározó közösségimédia-platfomok „bojkottjára” és új felületek létrehozására. 2020 decemberében indult a sajtóban „magyar facebook”-ként emlegetett HunDub közösségi oldal, ami a létrehozók közleménye szerint az egyre gyakoribb Facebook-tiltások miatt jött létre, és „politikai cenzúra” hiányát ígérte a magyar felhasználókat célzó szolgáltatásban.

A közösségi média a járvány előtt is rohamos mértékben fejlődött és véleménybefolyásoló, gazdasági ereje régóta megkérdőjelezhetetlen. A vírus okozta helyzet fokozta a közösségimédia-használatot, így az üzemeltetők felelőssége, gazdasági ereje is nőtt. A pandémiától független, de a közösségimédia-vállalatok erejével és pozícióival összefüggő, említésre méltó fejlemény a versenyjogi és egyéb közigazgatási jogalkalmazás komoly kilátásba helyezése.

IV. ÖSSZEFOGLALÁS

A járványtól sújtott 2020-as évben a hírközlés helytállt, és képes volt kiszolgálni a szolgáltatásai iránt megnövekedett igényeket. A járvány miatt a klasszikus, lineáris média és a sajtó is nehéz helyzetbe került, a közösségi média tér-

[19] WHO: Coronavirus disease (COVID-19) pandemic, 2019.

[20] WHO: Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: Mythbusters, 2022.

[21] Bódog et al., 2020.

nyerése fokozódott. Az elektronikus hírközlési szolgáltatások nemzetgazdasági, társadalmi és közbiztonsági jelentősége egyértelműen stratégiai jelentőségűvé vált a pandémia hatására, e szolgáltatások az online munkavégzés, közoktatás stb. szempontjából is kulcsfontosságúvá váltak. Bízunk abban, hogy a világhírűvanyra nemsokára lezárt folyamatként tekinthetünk majd vissza, és egészségügyi kockázatok nélkül folytatódhat a pandémia okozta gazdasági hatások enyhítése, felszámolása.

IRODALOM

- Bailey, Hilary et al. (2020): COVID-19 scenarios for telecoms operator service revenue: worldwide forecasts 2019-2024. In: *Analysys Mason*. May 2020. (Elérhető: <https://www.analysysmason.com/research/content/regional-forecasts-/COVID-19-telecoms-forecast-rddg0-rdmm0-rdmb0-rdvs0-rdmy0-rddf0-rdme0-ren02-ren01-rdmz0-rdns0-rdrp0-rdrk0-rddj0/>). Letöltés ideje: 2020.01.08.).
- Bix.hu: Összesített statisztika, 2021. (Elérhető: <https://www.bix.hu/statisztika/osszesített>). Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Bódog András et al. (2020): *Álhírek és infodémia a koronavírus korában – mit tehetnek a könyvtárak?* Könyvtári Intézet, Budapest. (Elérhető: https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/csatoltfajlok/alhirek_vegleges.pdf). Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Cullen International: Data sharing by providers of electronic communications services with public authorities to fight COVID-19, 2020. (Elérhető: <https://www.cullen-international.com/news/2020/04/Data-sharing-by-providers-of-electronic-communications-services-with-public-authorities-to-fight-COVID-19.html>). Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- González-Padilla, Daniel A. – Tortolero-Blanco, Leonardo (2020): Social media influence in the COVID-19 Pandemic. In: *Scielo Brazil*. July 2020. (Elérhető: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1677-55382020000700120&tlng=en). Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- GSMA: The role of AI for Impact in the fight against COVID-19 Mobile Big Data. Solutions to support decision makers, 2020. (Elérhető: https://www.gsma.com/betterfuture/wp-content/uploads/2020/05/GSMA_The-Role-of-AI-for-Impact-in-the-fight-against-COVID-May-2020.pdf). Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- GWI: How The outbreak has changed the way we use social media, 2020. (Elérhető: <https://blog.globalwebindex.com/chart-of-the-week/social-media-amid-the-outbreak/>). Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- HVG: Az orvosi maszkban 5G-s antenna van – újabb őrült összeesküvés-elmélet terjed, 2020. (Elérhető: https://hvg.hu/tudomany/20200715_osszeeskueves_elmelet_orvosi_maszk_arcmaszk_5g_konteo). Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- HVG: Chip a vakcinákban? Kiderült, hogy valójában egy gitárpedál kapcsolási rajza kering a neten, 2021. (Elérhető: https://hvg.hu/tudomany/20210106_covid_koronavirus_vakcina_elektromos_gitar_pedal_aramkori_rajz_5g_chip_konteo). Letöltés ideje: 2021.01.08.).

- Index.hu: A távközlési hálózat a gazdaság észrevétlen lélegeztetőgépe, 2020. (Elérhető: https://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2020/04/30/a_tavkozlesi_halozat_a_gazdasag_eszrevetlen_lelegeztetogepe/. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- Nemzeti Népegészségügyi Központ: Az ötödik generációs (5G) mobiltelefon rendszerek egészségügyi kérdései, 2020. (Elérhető: <https://www.nnk.gov.hu/index.php/component/content/article/40-hirek/657-az-otodik-generacios-5g-mobiltelefon-rendszerek-egeszsegugyi-kerdesei?Itemid=135>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- NMHH: Többet telefonáltunk és interneteztünk a koronavírus hatására, 2021. (Elérhető: https://nmhh.hu/cikk/216282/Tobbet_telefonaltunk_es_interneteztunk_a_koronavirus_hatasara. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- PWC: A COVID-19 válság felgyorsította az iparágak digitális átalakulását és konszolidációs hullámhoz vezethet a technológiai, média- és távközlési (TMT) ágazatban, 2020. (Elérhető: <https://www.pwc.com/hu/hu/sajtoszoba/2020/covid-19-digitalis-atalakulas-konszolidacios-hullam-technologia-media-tavkozles-tmt.html>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- TeleGeography: State of the Network. Updates on COVID 19. (Elérhető: <https://www2.telegeography.com/covid19-state-of-the-network>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- WHO: Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: Mythbusters, 2019. (Elérhető: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- WHO: Coronavirus disease (COVID-19) pandemic, 2019. (Elérhető: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).
- WNIP: COVID-19's impact on the media, in 10 charts, 2020. (Elérhető: <https://what-snewinpublishing.com/covid-19s-impact-on-the-media-in-10-charts/>. Letöltés ideje: 2021.01.08.).

JOGFORRÁSOK

- A Bizottság 2020. április 8-i (EU) 2020/518 ajánlása a COVID-19-válság leküzdéséhez és az abból való kilábaláshoz szükséges technológia és adatok, különösen a mobilalkalmazások és az anonimizált mobilitási adatok használatára szolgáló közös uniós eszköztárról.
- Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről (III.) sz. 46/2020. (III. 16.) Korm. rendelet, 10. §.
- Creative Europe programme 2021-2027.
- European Commission: eHealth and COVID-19): eHealth: Digital health and care. (Elérhető: https://ec.europa.eu/health/ehealth/covid-19_en. Letöltés ideje: 2021.01.08.).